

АНТРОПОГЕННІ ЗМІНИ РІЧИЩА ТА ЗАПЛАВИ РІЧКИ САВРАНКИ В МЕЖАХ С. ВЕРБКИ ЧЕЧЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Лаврик О.Д., доцент кафедри загального землезнавства та геології
Шепітко Г. І., студент II курсу*

Актуальність проблеми. Малі річки завжди відігравали винятково важливу роль у природі. Саме вони є «кровоносними капілярами», які живлять водою великі ріки. Людина, негативно впливаючи на річкову долину, змінюючи хімічний склад води, повільно і поступово знищує річку. Деградація малих рік запускає ланцюгову реакцію, що приводить до загибелі основних водних артерій. Річка Савранка є типовим представником малих річок України, які вважаються проблемними в екологічному відношенні і значно трансформованими з погляду антропогенного ландшафтознавства. Тепер річище та заплава Савранки повністю змінені внаслідок господарської діяльності людини, її екологічний стан значно погіршився.

У зв'язку з цим поставлено за мету проаналізувати зміни природних умов басейну річки Савранки в просторово-часовому аспекті для їх подальшого раціонального використання.

Результати дослідження. Савранка(Саврань) – річка в Україні, в межах Піщанського і Чечельницького районів Вінницької області та Балтського і Савранського районів Одеської області. Права притока Південного Бугу (басейн Чорного моря). Довжина – 97 км, площа басейну – 1770 км². Похил річки 1,5 м/км. Долина у верхів'ях V-подібна, завширшки 0,5-1 км, нижче за течією трапецієподібна, завширшки 3–4 км. Заплава місцями заболочена, завширшки до 200 м. Річище слабозвивисте. Найбільша притока – *Яданець*. Живлення переважно снігове. Споруджено декілька ставків. Використовується на технічні потреби, водопостачання, зрошення, рибицтво. Вздовж берегів створено водоохоронні смуги, річище частково розчищено [5. с. 154].

Савранка бере початок на західній околиці села Рудницьке. Тече в південно-східній частині Подільської височини переважно на схід і (частково) південний схід. Біля села Пужайкове в Савранку впадає права притока – Смолянка. Перед смт. Саврань впадає ліва притока – Яланець. Савранка впадає до Південного Бугу на північно-східній околиці смт. Саврань. Притоки: Саражинка, Бритавка, (праві); Рогізка, (ліва). З великих населених пунктів на річці розташовані: смт. Чечельник, смт. Саврань[6;с.147].

Схили долини складаються з лесоподібних суглинків, русло – глинисте, з незначним вмістом піску. Переважаючими ґрунтами русла ріки є глини та суглинки з домішками рослинних решток і мулу [4. с.133-134].

Родючі чорноземи, багатий рослинний і тваринний світи, а також чудові кліматичні умови сприяли заселенню цієї частини Південно-Східного Поділля ще з найдавніших часів. Стоянки первісної людини з'явилися тут уже в пізньому палеоліті, продовжувалося у мезоліті та частково в неоліті. Особливо інтенсивно цей край було заселено в енеоліті племенами землеробської Трипільської культури і доби Київської Русі [3. с. 28].

Найдавніші картографічні згадки про річку Савранка знайдено на картах Боплана Гійома Левассера (фр. Guillaume Le Vasseur de Beauplan) (1600–1673) таких як «Генеральна карта України» (*Delineatio Generalis Camporum Desertorum vulgo Ukraina. Cum adjacentibus Provinciis*) («Загальний план Диких полів, простіше кажучи України»), приблизний масштаб 1:1800000 була видана в 1648 році. На карті відображені 1293 об'єкта, в тому числі 993 назви населених пунктів и 153 назв річок [1. с. 289-388].

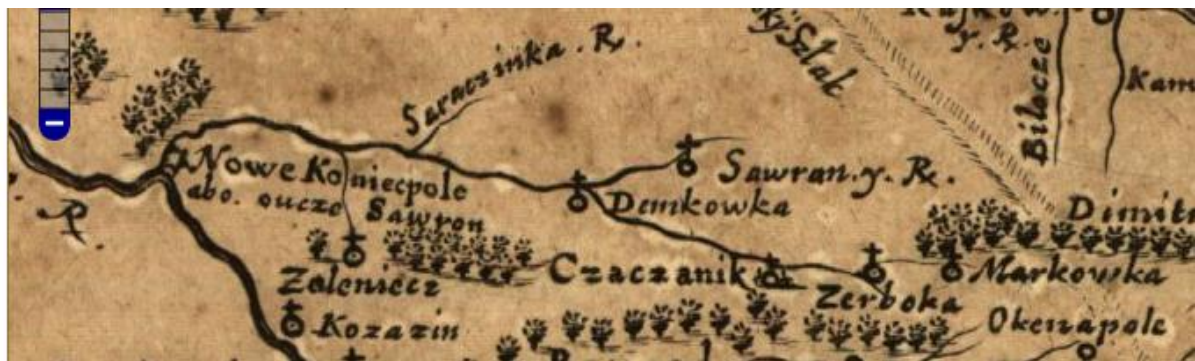


Рис. 1. Річка Савранка. Фрагмент карти Г.Л. де Боплана 1648 року

А також: «Спеціальний і детальний план України разом з воєводствами, округами і провінціями» (*Delineatio specialis et accurata Ukrainae. Cum suis Palatinatibus ac Distictibq, Provinciisq adjacentibus*)

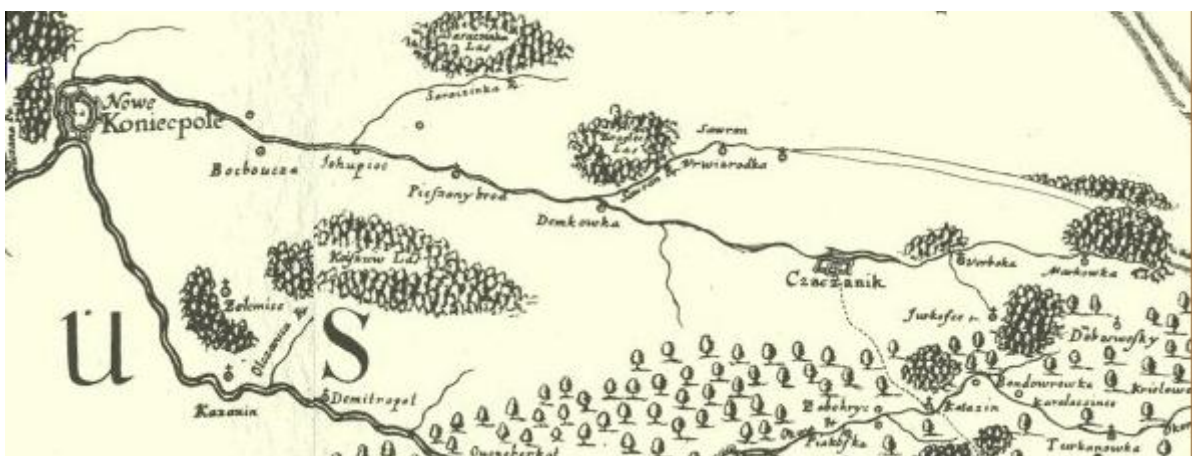


Рис. 2. Річка Савранка. Фрагмент карти Г.Л. де Боплана 1650 року

Річка Савранка згадується у таких книгах як «Военно-статистическое обозрение Россійської Имперіи» 1849 року, та «Словник географічний Королівства Польського» 1880 рік.

З давніх часів до сьогодні, русло річки сильно змінилося. Починаючи з 1900 року розміри та русло річки було суттєво змінено, такі зміни призвели до значного погіршення екологічного стану прибережних територій. Змінювався склад флори та фауни.

За свідченням місцевого населення річка мала глибину до 5 м, та завширшки біля 30 метрів, по обидва береги неї росли великі верби [Рис.1], але люди змінили русло річки з невідомих причин, зараз звісно можна побачити де проходила «стара Савранка», русло було перенесено десь в межах від 30 до сорока метрів північніше. Звісно природа яка розміщувалася там не змогла пережити людське втручання і загинула.

Відчутних змін із втручанням до русла річки зазнало млинарство. Хоч з часом і було винайдено парову турбину і навіть дизельний двигун, все ж таки до водяних млинів був досить великий попит, адже такий млин був легшим у експлуатації. Але зі зміною річища сила вони та сам об'єм води сильно зменшився, що спричинило до повного занепаду водного млинарства. В с. Вербка таких млинів було 2, жоден з них не зберігся до нині, але за розповідями та уважними спостереженнями можна з легкістю визначити їх місця розташування.

Найбільш помітних змін починаючи з 1940 і до нашого часу відбулося декілька змін у розміщенні сільських ставків. На старих картах ми можемо побачити що було два ставки, в історичних довідках їх називають «верхнім» та «нижнім», коли змінювалося русло ці ставки повисихали, що спричинило до звільнення з під води значних площ. Десь у 1850 році було побудовано дамбу, яка утворила ставок котрого на даний час також немає. Прочинаючи з 1995 року розпочалося нове «будівництво» ставка у с. Вербка. Люди розчищали великі канали які заповнилися водою після завершення будівельних робіт над дамбою. В той же час було збудовано відведення води, котре обходило сам ставок з Південно Західної сторони, цей відвід прийнято називати Савранкою. Збудовано його для того щоб уберегти попадання забруднених вод із річки до ставка, адже на річці біля її витоку у с. Чорномин стоїть цукровий завод.

На початку 19 століття були проведені меліоративні роботи котрі за задумом науковців мали призвести до висушення значних прибережних територій і подальшого користування в сільському господарстві.

На значних площах в центрі с. Вербка на глибині близько двох метрів було прокладено безліч труб котрі мали б відводити воду з ділянки. Люди до тепер пам'ятають що стояло багато куп з керамічних труб довжиною 30–45 см. та діаметром 10–15 см, котрі було прокладено в прибережній території. Такі труби можна побачити там і досі, а саме на місцях де вони впадають у річку Савранка.

Влітку 1954 і 1955 років замість дерев'яних мостів в с. Вербка будуються залізобетонні [2; с.114].



Рис. 3 Військова карта 1868 року

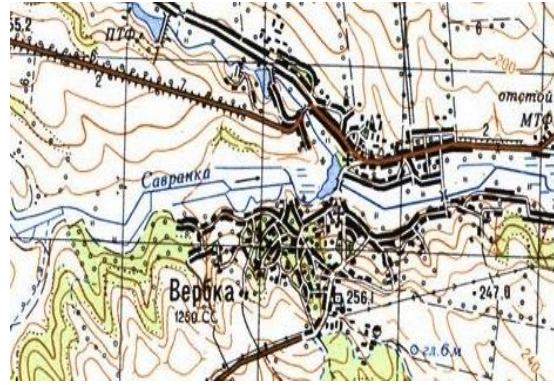


Рис 4. Теперішній стан річки Савранки

Аналізуючи наявний картографічний матеріал відмічаємо значну зміну площі та берегової лінії водойми.

Прибережна рослинність представлена такими видами, як рогіз широколистий (*Typha latifolia* L.), частуха подорожниковидна (*Alisma plantago aquatica* L.), комиш лісовий (*Scirpus sylvaticus* L.), гірчак земноводний (*Polygonum amphibium* L.), осока чорна (*Carex nigra* (L.) Reichard.), осока рання (*Carex praecox* Schreb.), череда трироздільна (*Bidens tripartita* L.), полин звичайний (*Artemisia vulgaris* L.), перстач гусячий (*Potentilla anserine* L.), конюшина повзуча (*Trifolium repens* L.) [3. с.25-26].

Висновки. Таким чином, водогосподарські споруди повністю зарегулювали р. Савранку з притоками і трансформували її заплаву. Як і більшість річок Правобережної України, заплавної тип місцевості річки Савранки, ставками перетворений в ставково-заплавний. Зарегульованість річки призвела до втрати повеней, замулення і зникнення джерел; майже втрачена природна здатність річки до самоочищення і самовідтворення.

Список використаних джерел

1. Боплан Г.Л. Описание Украины. Мемуары относящиеся к истории Южной России. – Б.И., 1896. – Ч.1. – С. 289-388
2. Косаківський В.А. Чечельник // Енциклопедія Трипільської цивілізації. - К., 2004.- С.607.
3. Нариси з історії Чечельника. З найдавніших часів до наших днів [Текст] : 500-річчю Чечельника присвячується / С.Т. Вовк, В.А. Косаківський, С.В. Таранець. - Вінниця : Віноблдрукарня, 2000. - 214 с.
4. Патокова Е.Ф. Археологічні пам'ятки по течії р. Савранки // Матеріали з археології Північного Причорномор'я.- Одеса, 1959.- Вип.2.- С.133-134.
5. Савранка // Географічна енциклопедія України: в 3-х томах / Редколегія: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. – К.: «Українська радянська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1993. – Т. 3. – С. 154.

6. Семенов-Тянынанский Д. Географически-статистический словарь Российской империи. – СПб, 1883. – С. 147.